

मेळवाट घेथे एकात्मिक बाल विकास सेवा अंतर्गत कुपोषित बालकांना आणि गरोदर व स्तनदा माता यांना दुध, अंडी, केळी यांचा पुरवठा करणेबाबत..

महाराष्ट्र शासन
शासन निर्णय, क्र. एबावि-२०१२/प्र.क्र.१५५/का-५
महिला व बाल विकास विभाग,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२
दिनांक : १४ मे, २०१२

वाचा:-१. शासन निर्णय, महिला व बाल विकास विभाग, क्र. एबावि-२००८/प्र.क्र.५९/का-५, दि.२४.८.२००९
२. शासन निर्णय, महिला व बाल विकास विभाग, क्र. एबावि-२०१०/प्र.क्र.११३/का-५, दि.२६.९.२०११.

प्रस्तावना:- एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना राज्यात सन १९७५ पासून राबविण्यात येत आहे. या योजनेमुळे मुलांच्या विकासात गेल्या ३ दशकात लक्षणीय सुधारणा झालेली आहे. तथापि, कुपोषणाची समस्या अद्यापही कायम आहे. कुपोषण नष्ट करण्यासाठी केंद्र शासन व राज्य शासनामार्फत वेगवेगळ्या उपाययोजना आखण्यात आल्या आहेत. केंद्र शासनाने दि.२४.२.२००९ च्या पत्रान्वये संपूर्ण बाल पोषण पध्दतीमध्ये व्यापक बदल केला असून, त्यानुषंगाने शासन निर्णय दि.२४.८.२००९ अन्वये पोषणाच्या प्रमाणात व पोषण करण्याच्या पध्दतीमध्ये सुधारणा केलेली आहे आणि लाभार्थ्यांच्या प्रकाराप्रमाणे आहाराचे प्रमाण, स्वरूप व आहाराचे दर निश्चित केलेले आहेत. पुरक पोषण आहारासाठी केंद्र शासनाने निश्चित केलेल्या रूपये ४/- प्रति लाभार्थी प्रति दिवस दरापैकी ५० टक्के रक्कम ही केंद्र शासनाकडून प्राप्त होत असून राज्य शासनाकडून उर्वरीत ५० टक्के रक्कम उपलब्ध करून देण्यात येत आहे. याशिवाय पोषण आहाराच्या या दरामध्ये शासनाने राज्य शासनाच्या हिशूब्यात प्रति दिन प्रति लाभार्थी रु.१/- याप्रमाणे शासन निर्णय दि.२६.९.२०११ अन्वये वाढ केलेली आहे.

२. पुरक पोषण आहाराचे वरीलप्रमाणे प्रमाण व दर निश्चित करीत असताना, आदिवासी भागातील ठाणे, नाशिक, नंदुरबार, गडचिरोली व अमरावती या ५ जिल्ह्यांतील १५ नवसंजीवन अतिसंवेदनशील प्रकल्पातील सुमारे ३,८५,५२५ लाभार्थ्यांच्या आहाराच्या प्रमाणात व दरामध्ये इतर क्षेत्रांतील लाभार्थ्यांपेक्षा राज्यशासनाने अजून रूपये १/- किंवा रूपये २/- ने वाढ केली आहे. याचा प्रामुख्याने उद्देश हाच होता की, या क्षेत्रांतील लाभार्थ्यांना अतिरिक्त आहार आणि उष्मांक व प्रथिने मिळून तेथील कुपोषणाची समस्या नष्ट होईल. तथापि, शासन निर्णय दि. २४.८.२००९ अन्वये निश्चित केलेले उष्मांक व प्रथिने मेळघाट क्षेत्रातील लाभार्थ्यांना देऊनही तेथील कुपोषण संपुष्टात येत नसल्याचे अथवा मोठ्या प्रमाणात कमी होत नसल्याचे निदर्शनास आलेले आहे. म्हणजेच शासन निर्णय दि.२४.८.२००९ अन्वये आहारामधील उष्मांक व प्रथिने यामध्ये वाढ करूनही आणि त्यासाठी जास्तीचा निधी / दर देऊनही मेळघाटमध्ये अधिक चांगल्या दर्जाचा आहार मिळत नाही, इतर क्षेत्रासारखाच खिचडी, उसळ इ. आहार मिळत आहे.

३. मा. मुंबई उच्च न्यायालयाने मेळघाटमध्ये फक्त गरम ताजा आहारच लाभार्थ्यांना उपलब्ध करून द्यावा असे निर्देश दि. ४ मे, २०११ रोजी दिले आहेत. तेथे THR देता येत नाही, म्हणून इतर अतिरिक्त स्थानिक आहार देणे बंधनकारक आहे. सदर आहार हा बचत गटांमार्फत द्यावा, असे अपेक्षित आहे. परंतु, मेळघाट क्षेत्रात बचत गटांनी नकार दिल्यामुळे ४४९ अंगणवाड्यांमध्ये सदर आहार पुरवठा हा अंगणवाडी सेविका किंवा मदतनीस मार्फत शिजवून पुरविण्यात येतो. त्यासाठी आवश्यक असलेल्या धान्यादी वस्तु कॅन्सुमर्स फेडरेशन अथवा महिला बचत गट / महिला संस्था यांच्यामार्फत पुरविण्यात येतात. मेळघाट क्षेत्रात पूरक पोषण आहारासाठी खालीलप्रमाणे दर निश्चित केलेले आहेत.

१. सर्वसाधारण व मध्यम कमी वजनाच्या बालकांना प्रति दिन प्रति लाभार्थी रु.५.९२
२. तीव्र कमी वजनाच्या बालकांना प्रति दिन प्रति लाभार्थी रु.८.९२
३. गरोदर स्त्रिया व स्तनदा माता यांना प्रति दिन प्रति लाभार्थी रु.७.९२

धरीलप्रमाणे उपलब्ध करून दिलेल्या जादा तरतूदीमधून मेळघाट क्षेत्रातील कार्यरत ४४९ अंगणवाड्यातील लाभार्थ्यांना अतिरिक्त आहार व जादा उष्मांक आणि प्रथिने असलेला आहार कसा उपलब्ध करून देता येईल याबाबतची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. त्या अनुषंगाने सर्व बाबींचा विचार करून शासनाने खालीलप्रमाणे निर्णय घेतला आहे.

शासन निर्णय:- मेळघाट क्षेत्रातील सर्वसाधारण व मध्यम कमी वजनाच्या बालकांना इतर क्षेत्रातील सर्वसाधारण बालकांपेक्षा प्रतिदिन रु.१/- इतका जादा दर मंजूर आहे. व तीव्र कमी वजनाची बालके, गरोदर स्त्रिया आणि स्तनदा माता यांना प्रतिदिन रु.२/- इतका जादा दर मंजूर केलेला आहे. यामधून साधारणतः ३ ग्रॅम प्रथिने व १०० ते १५० ग्रॅम उष्मांक यांचा जादा पुरवठा करणे अपेक्षित आहे. यासाठी लाभार्थ्यांना अधिकचा आहार पुरविणे आवश्यक आहे. परंतु, मेळघाट क्षेत्रात इतर क्षेत्राप्रमाणेच खिचडी, उसळ इ. आहार पुरविण्यात येत असल्यामुळे शासन निर्णयान्वये निश्चित केलेल्या प्रमाणात जादा आहार लाभार्थ्यांना प्रत्यक्ष दिला जात नाही असे निदर्शनास आले आहे. साधारणतः खिचडी, उसळ इ. पुरवठा करताना सर्व मुलांना (कुपोषित असो कि नसो) सारखाच आहार तयार करून वाटप करण्यात येतो. त्यात डाळी, तेल/ फोडणी याचे प्रमाणही कमी असते. त्यामुळे सदर जादा मंजूर असलेल्या तरतूदीतून लाभार्थ्यांना वेगळ्याने दूध, अंडी व केळी आणि स्थानिक फळभाज्या या माध्यमातून अतिरिक्त उष्मांक व प्रथिने देण्याबाबत नियोजन करण्यात आले आहे. सदर वस्तूंचा पुरवठा खिचडी/ उसळ इ. पेक्षा वेगळ्याने होणार असल्यामुळे त्याची visibility राहील, त्याची स्वतंत्रपणे मोज करता येईल व खरेखरच लाभार्थ्यांना अतिरिक्त आहार मिळण्याबाबत खात्री करता येईल.

त्याचप्रमाणे मेळघाट क्षेत्रात अंगणवाडीतील लाभार्थ्यांना बचत गटांमार्फत गरम ताजा आहार पुरविण्यात येत नसल्यामुळे, बचत गटांना आहार शिजविण्यासाठी द्याव्या लागणा-या प्रति दिन प्रति लाभार्थी ५० पैसे याप्रमाणे रक्कमेची बचत होत आहे.

२. अशाप्रकारे मेळघाट क्षेत्रातील ४४९ अंगणवाडीतील सर्वसाधारण व मध्यम कमी वजनाच्या बालकांसाठी जादा मंजूर केलेल्या आहाराच्या दरामधून प्रति दिन प्रति लाभार्थी रु. १.५० इतका निधी बाजूला काढण्यात यावा, आणि तीव्र कमी वजनाची बालके, गरोदर व स्तनदा माता यांना जादा मंजूर केलेल्या आहाराच्या दरामधून प्रति दिन प्रति लाभार्थी रु.२.५० इतका निधी हा बाजूला काढण्यात यावा असा निर्णय शासनाने घेतला आहे. या एकत्रित निधीतून मेळघाट क्षेत्रातील फक्त कुपोषित बालके (मध्यम व तीव्र कमी वजनाची) आणि गरोदर स्त्रिया व स्तनदा माता यांना नियमितपणे दूध, अंडी, केळी स्थानिक खरेदी करून पुरवठा करण्यात यावा. याप्रमाणे फक्त मेळघाट

(धारणी व चिखलदरा प्रकल्प) भागासाठी लाभार्थी, आहाराचा प्रकार, सुधारीत दर, बचतीची रक्कम आणि आहाराचे प्रमाण व स्वरूप, याबाबतचे सुधारीत विवरण खालीलप्रमाणे राहिले.

लाभार्थी प्रकार	आहाराचा प्रकार	सुधारीत दर प्रति दिन प्रति लाभार्थी	आहाराचे प्रमाण व स्वरूप
६ महिने ते ३ वर्षे सर्वसाधारण बालके	गरम ताजा आहार (मा.उच्च न्यायालय, मुंबई यांच्या आदेशाप्रमाणे)	रु.४.४२ - आहारासाठी धान्यादी वस्तु खरेदी करून गरम ताजा आहार देण्यासाठी	६०० उष्मांक आणि १५ ते १८ ग्रॅम प्रथिने
	निधी एकत्रित करणे	रु.१.५० - बचत	-----
३ वर्षे ते ६ वर्षे पर्यंतची सर्वसाधारण बालके	गरम ताजा आहार (मा.उच्च न्यायालय, मुंबई यांच्या आदेशाप्रमाणे)	रु.४.४२ - आहारासाठी धान्यादी वस्तु खरेदी करून गरम ताजा आहार देण्यासाठी	६०० उष्मांक आणि १५ ते १८ ग्रॅम प्रथिने
	निधी एकत्रित करणे	रु.१.५० - बचत	-----
६ महिने ते ३ वर्षे वयाची तीव्र कमी वजनाची बालके	गरम ताजा आहार (मा.उच्च न्यायालय, मुंबई यांच्या आदेशाप्रमाणे)	रु.६.४२ - आहारासाठी धान्यादी वस्तु खरेदी करून गरम ताजा आहार देण्यासाठी	८०० ग्रॅम उष्मांक आणि २० ते २५ ग्रॅम प्रथिने
	निधी एकत्रित करणे	रु.२.५० - बचत	१५० उष्मांक आणि ३ ग्रॅम प्रथिने
३ वर्षे ते ६ वर्षे वयाची तीव्र कमी वजनाची बालके	गरम ताजा आहार (मा.उच्च न्यायालय, मुंबई यांच्या आदेशाप्रमाणे)	रु.६.४२ - आहारासाठी धान्यादी वस्तु खरेदी करून गरम ताजा आहार देण्यासाठी	८०० ग्रॅम उष्मांक आणि २० ते २५ ग्रॅम प्रथिने
	निधी एकत्रित करणे	रु.२.५० - बचत	१५० उष्मांक आणि ३ ग्रॅम प्रथिने
गरोदर स्त्रिया व स्तनदा माता	गरम ताजा आहार (मा.उच्च न्यायालय, मुंबई यांच्या आदेशाप्रमाणे)	रु.५.४२ - आहारासाठी धान्यादी वस्तु खरेदी करून गरम ताजा आहार देण्यासाठी	६०० ग्रॅम उष्मांक आणि १८ ते २० ग्रॅम प्रथिने
	निधी एकत्रित करणे	रु.२.५० - बचत	१०० उष्मांक आणि ३ ग्रॅम प्रथिने

३. वरीलप्रमाणे मेळघाट (धारणी व चिखलदरा प्रकल्प) क्षेत्रातील एकूण ४४९ अंगणवाड्यातील सर्वसाधारण गटातील व मध्यम कमी वजनाच्या (MUW) गटातील सुमारे १,७९,५८२ लाभार्थ्यांसाठी जादा मंजूर केलेल्या दरातून प्रति लाभार्थी प्रति दिन रु.१.५० याप्रमाणे निधी बाजूला काढून ठेवल्यास २५ दिवसांमध्ये (१ महिना) सुमारे ६७,३४,३२५/- इतका एकत्रित निधी दरमहा जमा होईल. त्याशिवाय तीव्र कमी वजनाच्या (४६६०) बालकांना (SUW) आणि गरोदर स्त्रिया व स्तनदा माता (५५०८) यांना जादा मंजूर केलेल्या दरांमधून प्रति लाभार्थी प्रति दिन रु.२.५० याप्रमाणे रक्कम बाजूला काढल्यास २५ दिवसांमध्ये (१ महिना) सुमारे ६,३५,५००/- इतका एकत्रित निधी दरमहा जमा होईल. याप्रमाणे मेळघाट क्षेत्रातील लाभार्थ्यांना मंजूर असलेली जादा रक्कम बाजूला काढल्यास एकूण दरमहा रु.७३.६९ लक्ष इतका एकत्रित निधी जमा होईल.

४. मेळघाट मध्ये एकूण ४४९ अंगणवाड्या कार्यरत असून मध्यम कमी वजनाची, तीव्र कमी वजनाची आणि गरोदर स्त्रिया व स्तनदा माता यांची संख्या एकूण सुमारे ३५,८५३ इतकी आहे. वरीलप्रमाणे बाजूला काढून ठेवलेला रु.७३.६९ लक्ष इतका एकत्रित निधी ३५,८५३ लाभार्थ्यांना वाटप केल्यास प्रत्येक लाभार्थ्यास रु.२०५.५० इतका

निधी दरमहा प्राप्त होईल. यामधून मेळघाट क्षेत्रातील मध्यम कमी वजनाच्या, तीव्र कमी वजनाच्या बालकांना आणि गरोदर स्त्रिया व स्तनदा माता यांना दिनांक १ जून २०१२ पासून आठवड्यातून २ दिवस प्रत्येकी २०० मि.ली.दुध. आठवड्यातून किमान ३ दिवस अंडी व आठवड्यातून ६ दिवस केळी (दिवसाला १ याप्रमाणे) पुरवठा करण्यात यावा. याशिवाय वर नमूद केलेल्या बचतीमधून निधी शिल्लक राहिल्यास स्थानिक फळभाज्या खरेदी करून लाभार्थ्यांना पुरविण्यात याव्यात. सदर खरेदी अंगणवाडी सेविकेमार्फत गावपातळीवर करण्यात यावी. त्यासाठी वर नमूद केल्याप्रमाणे बाजूला काढून एकत्रित केलेला प्रति लाभार्थी दरमहा रु.२०५.५० याप्रमाणे निधी अंगणवाडी सेविकेला संबंधित बाल विकास प्रकल्प अधिकारी तथा आहरण व संवितरण अधिकारी यांनी आगाऊ म्हणून स्वतंत्रपणे उपलब्ध करून द्यावा. म्हणजे प्रत्येक तीव्र कमी वजनाची बालके (SUW), मध्यम कमी वजनाची बालके (MUW), गरोदर स्त्रिया व स्तनदा माता यांच्या संख्येप्रमाणे प्रति महा प्रति लाभार्थीसाठी रुपये २०५.५० इतकी रक्कम वाटप करावी. अंगणवाडी सेविकांनी स्थानिक बाजारातून नियमितपणे ताजे (fresh) दुध, अंडी व केळी खरेदी करून लाभार्थ्यांना यांचा नियमितपणे पुरवठा करावा. या कार्यवाहीमध्ये संबंधित मुख्यसेविका आणि बाल विकास प्रकल्प अधिकारी यांनीही जातीने लक्ष घालून या नवीन कार्यपद्धतीप्रमाणे लाभार्थ्यांना नियमितपणे दुध, अंडी व केळीचा पुरवठा होत आहे किंवा नाही याची दक्षता घेणे व त्यावर नियंत्रण ठेवणे बंधनकारक राहील. त्यासाठी अंगणवाडी सेविकांना त्यांच्याकडील कुपोषित मुलांच्या, गरोदर स्त्रिया व स्तनदा मातांच्या संख्येप्रमाणे मासिक निधी वाटप करण्याची व या योजनेची अंमलबजावणी करण्याची जबाबदारी ही संबंधित आहरण व संवितरण अधिकारी तथा बाल विकास प्रकल्प अधिकारी यांची राहील.

५. या कार्यवाहीसाठी उपलब्ध तरतुदीमधूनच आणि शासन निर्णय, दि. २६.९.२०११ अन्वये मंजूर केलेल्या आहाराच्या दराच्या मर्यादेतच खर्च भागविण्यात येणार असल्यामुळे आणि त्यासाठी कोणतीही स्वतंत्र तरतुद उपलब्ध करून देण्यात येणार नसल्यामुळे मेळघाट क्षेत्रातील धारणी व चिखलदरा या प्रकल्पातील लाभार्थ्यांना वरीलप्रमाणे सुधारीत आहार पद्धतीने पुरवठा करण्यासाठी शासनावर कोणताही आर्थिक भार पडणार नाही याची दक्षता संबंधित आहरण व संवितरण अधिकारी तथा बाल विकास प्रकल्प अधिकारी यांनी घ्यावी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(धन्यना कृष्णा)

प्रधान सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

मा.मंत्री, महिला व बाल विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
 मा.राज्यमंत्री, महिला व बाल विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
 मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई.
 प्रधान सचिव, आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
 प्रधान सचिव, महिला व बाल विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
 आयुक्त, महिला व बाल विकास आयुक्तालय, (एबायसेयो), पुणे.
 आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक
 मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, अमरावती
 उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, धारणी / चिखलदरा, जिल्हा अमरावती
 प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प, धारणी, जि.अमरावती
 महालेखापाल, लेखा व अनुज्ञेयता, महाराष्ट्र-१/२, मुंबई/नागपूर
 जिल्हा कोषागार अधिकारी, अमरावती.
 सहाय्यक संचालक, लेखा, महिला व बाल विकास आयुक्तालय, पुणे
 बाल विकास प्रकल्प अधिकारी, धारणी / चिखलदरा, जिल्हा अमरावती
 वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
 कक्ष अधिकारी, का.४, महिला व बाल विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई तात्काळ कार्यवाहीसाठी.
 सर्व अधिकारी व कार्यासने, महिला व बाल विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.